

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ГОЛОДУ 1946-1947 рр. В СЕЛІ ДМИТРІВКА БОЛГРАДСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена трансформації традиційної культури в роки голоду 1946-1947 в селі Дмитрівка та деформації традиційного укладу життєдіяльності гагаузів. Викриваються основні аспекти голоду у гагаузькому селі. Простежуються основні зміни у родильній, весільній та поховальних обрядовостях.

Ключові слова: голод 1946-1947 рр., трансформація, традиційна культура, гагаузи.

На сьогодні Дмитрівка – село, центр сільської ради, розташований за 70 км від районного центру. Населення – 4611 чоловік, а от населення на 1946 рік становило близько 7 тисяч осіб.

Ця тема актуальна тим, що вона мало вивчена. Рішення даної проблеми ускладнено через слабкість джерельної бази. В основному досліджувалися етнографічні та демографічні процеси. В.А.Мошков зібрав великий етнографічний і фольклорний матеріал про гагаузів. Шабашов А.В. [1, с. 344-356] вивчав проблеми походження гагаузів, етногенез гагаузів за історичними, лінгвістичними і антропологічними даними. Маруневич М.В. [2, с. 64], Курогло С.С. [3, с. 67], Покровська Л.А. [4, с. 142], Квілінкова Є.Н. [5, с. 189] вивчали переважно культуру гагаузів, їх побут, звичаї, поселення, житла, садиби. Одним словом, досліджували зміни культури гагаузів з плином часу. Губогло М.М. [6, с. 82-84] – найвідоміший з сучасних дослідників гагаузької етнографії, сам гагауз за походженням, вказав на існування двадцять однієї версії про походження гагаузів.

Як бачимо, жодний не цікавився проблематикою голоду 1946-1947 рр. У зв'язку з тим, що в наш час гагаузи привернули велику увагу до себе і до своєї історії, ними почали цікавитися багато вчених, але, знову ж таки, ніхто не вивчав запропоновану проблему, тому бракує історіографії з даної теми.

Село Дмитрівка – моноетнічне. Тільки винирнувши з-під румунської окупації, село одразу потрапило в руки радянської влади. На початок XX століття населення села було малограмотним. Більшість населення не вміла ні читати, ні писати. Вже у 40-х роках XX століття вони починають отримувати по-

чаткову освіту, але все одно населення залишається здебільшого безграмотним, бо люди більш зосереджені в роботах на полі і їх не цікавило те, що пишеться в книжках і як. Батьки не хотіли відправляти в школу дівчаток, оскільки вважали, що їх необхідно учити господарюванню по будинку. З вищезгаданих причин жителі Дмитрівки залишалися безграмотними [7, с. 394-395]. Головною причиною відсутності грамотних людей – недолік здібних наставників.

Голод 1946-1947 рр. є третім радянським голодом в Україні. Творення голоду відбувалося шляхом пограбування села через здійснення репресивної хлібозаготівельної та податкової політики, насильницькі надмірні зернопоставки у посушливі неврожайні повоєнні роки [8, с. 56].

Організація влади мала свою чітку ієрархію, яка представляла собою замкнене коло: центр – республіка – область – район – сільрада – колгосп, діяльність партійно-командного апарату.

Якщо для одних народів голод 1946-1947рр. був просто трагедією, яка забрала життя тисячі людей, то по відношенню до гагаузів це був просто геноцид, тому що вони компактно проживали в регіонах лиха і мали шанс зникнути з лиця землі.

Як відомо, гагаузи проживають на території Молдови та України, мало того гагаузи в Україні є корінним етносом. Більшість гагаузького населення в Україні проживають на території Болградського району. Село Дмитрівка викликає до себе інтерес, бо в ньому все населення є однорідним – гагаузи, які зберегли свою традиційну культуру, але у XX ст. село попало під радянську владу і це призвело до деформації загальних цінностей та втрати окремих ланок культури. Ще одним фактором став голод 1946-1947 років. Тут голод був дуже сильним, як голод 1932-1933 рр. в Україні. Він забрав дуже багато людських життів, що привело до зниження населення гагаузів.

Саме в 40-і роки XX століття влада створила ситуацію, за якої селянська традиційна хліборобська система була розвалена, а нова – колгоспна – знаходилась на стадії становлення.

Коли в селі почалась колективізація, то люди добровільно йшли вступати в колгосп. В кожному колгоспі була своя їдальня, яка забезпечувала всіх харчуванням. Вдома не було ні курей, ні свиней, ні овець, нічого не було, адже при вступі в колгосп все забиралося. В свою чергу, це явище привело до руйнації традиційного господарства, де все господарство вело-

ся вдома, зменшується роль жінки, адже вона вже не могла, як раніше, зосереджувати в своїх руках домашнє господарство. Це все впливало на свідомість гагаузів та зміну їх уявлень в суспільстві [9]. Люди були вимушені працювати в колгоспі, не маючи більше ніякого заробітку і отримуючи мізерну порцію їжі.

Основними причинами голоду вважаються: по-перше, післявоєнні роки; по-друге, засуха та неврожай; по-третє, голод ніс штучний характер, місцеве керівництво забирало весь врожай.

«Держава у виникненні голоду не винна. В 1946-1947 рр. наше місцеве керівництво зробило велике порушення. В усі колгоспи держава запускала зерно на станцію Аляга (Арцирзький район), щоб людей прокормити. А наші «чиновники» відсилали своїх людей, зерно звідси забирали, а людям нічого не давали, ось тому і став голод. Ці люди їли білий хліб, а ми їли «жандру». Мене доглядали жандрою» [9].

Зі слів інформаторів у 1945 р. не було дощу, 1946 р. врожай у людей був, але його забрали насильно так звані жандарми, не залишивши нічого. Мало того в 1946 р. пішов дуже сильний сніг, в цьому році зерно замерзло, і люди не могли зібрати врожай. Почали помирати люди в 1947 році, а хто і виїжджав з села, то помирив на дорозі. В 1947 р. було дуже мало опадів, засуха.

Люди хотіли ховати продукти, але все знаходилося і відбиралося. Врожай забирали активісти, які складалися і вибиралися з місцевого населення керівництвом (це найбільш авторитетні та егоїстичні та недисципліновані індивіди, які могли залякати населення). «Місьцеве керівництво збирало активістів, щоб ті приходили і збирали все: чи то якусь дорожку, чи то якийсь килим, приходили верхом на конях. А ми були беззахисні, і нічого про це наша держава не знала. Але це все відбувалося не у всіх населених пунктах, тільки в Голиці, Александрівці та у нас, в Дмитрівці, а Нові Трояни, Городне, там все було передано людям і такого голоду не відбулося» [9].

Активісти заходили до людей в кімнати і починали шукати схований врожай, у випадку не знаходження приходили до тих пір поки не знайдуть і не заберуть. Ніяких документів активісти не мали. Приїздили верхи на конях з батогами. Забирали навіть горсточку врожаю. Якщо не давали врожай, то забирали їх, били та на кладовище напівмертвими відправляли. Активістами були: Чолак Іван Іванович (Гарга Мялка), Петков

Пантелей, Баурда Микола, Ташогло Іван, Чолак Андрій Георгійович, Панайотов Микола [10].

Часто люди доносили один до одного. У кого не відбирали продукти, на тих доносили сусіди. Тих, хто доносив, місцева влада заохочувала та всіляко допомагала та підтримувала їх (в деяких випадках давала гроші [11]), для того, щоб вони періодично знову доносили.

Як і в кожному населеному пункті, і в Дмитрівці була певна соціальна диференціація. Це пояснює те, що у певної соціальної верстви був свій раціон харчування. Наприклад, місцеве керівництво та його прибічники їли білий свіжий хліб, а інші задовольнялися лише самим необхідним, доходючи навіть до вбивства своїх дітей.

В кого була макуха, їли її. Весною їли лободу, щавель, дикий часник. В селі були речі зі свинячої шкіри, спочатку жарили, потім їли. Вівчачу не могли їсти, тому що вона була гіркою.

Їли піту, млинці і мамалигу, лушпиння картоплі та ін. Їли кукурудзу, ячмінь, все, що попало [12]. Піту робили з води, макухи (ардал тезя), муки та солі. Мамалигу робили з кукурудзної муки та води [13]. Ходили на поле, якщо знаходили колосок пшениці, то приносили додому і на ришниці мололи руками. З цієї муки робили пази. Пекли на кострі.

Слід зазначити, що склад піти під час голоду був дуже змінений і не мав традиційного смаку, адже інгредієнти, які використовувалися для приготування піти, змінювали смакові якості страви.

Так як місцеве керівництво розуміло ризик великих крадіжок, бо населення вмирало від відсутності умов та засобів для виживання, воно організовувало спеціальні групи людей, які охороняли поля від людей, які вже могли б піти на все, тільки б отримати хоча б маленький шанс на виживання самого себе і своєї сім'ї.

Після того, як село потрапило під владу більшовиків, воно було ще мало підготовлене до колгоспного виду, тому в селі не було навіть окремих великих приміщень, де б зберігалася велика кількість зерна, саме тому було багато випадків, коли державне зерно зберігалася у деяких людей дома, бо в них були великі приміщення для зберігання і при тому їм не дозволялося брати цю пшеницю. Але все-таки тим сім'ям було легше, бо тим чи іншим чином вони все одно зуміли взяти хоча б жменю звідти [13].

В духовній культурі гагаузів, а саме в свідомості, було вкладено взаємна допомога один одному, особливо родичів. З характеру і послідовності перепису душ видно, що сім'ї родичів селились поруч [14, с. 189]. Під час голоду один одному люди не сильно допомагали, бо не мали чим. Це приводило до руйнації морально-етичних уявлень гагаузів, змінювало їх відношення до людей, при тому на генетичному рівні закладалася велика скупість та страх зостатися самому «біля розбитого корита».

У суспільстві в цілому, в усіх народів вбивати собі подібного вважається аморальним та неприйнятним явищем. Неможливо не згадати про людську слабкість, розхитаність психіки, яка приводила до такого явища, як канібалізм. Одним з факторів, який би міг вплинути на те, що люди почали приходити до крайніх мір поїдання собі подібних, став голод. Це явище було дуже поширеним в даному селі. Був випадок, коли мати власну дитину в пічі приготувала і з'їла [15].

Голод убивав повільно і жорстоко. Люди йшли по вулицям, нікого не бачили перед собою. Падали, хто вставав, а хто і залишався на місці та й помирав.

Голод 1946-1947 рр. привів до трансформації багатьох сфер культури гагаузів. Це відобразилося і в родильній обрядовості, і в весільній та поховальній.

Зростання диференціації селянства відбилося на весільних традиціях. Збільшилася роль економічних чинників в питаннях про шлюб, змінився весільний ритуал. Бідні селяни прагнули спростити його (з'єднати ряд обрядових дій, зменшити кількість запрошених на весілля), оскільки виконання його було пов'язане з величезними витратами. У багатих сім'ях спостерігалася зворотна тенденція. Слід зазначити, що кількість дарів і склад приданого на весіллі, велика кількість пригощань тощо також залежали від соціального і майнового положення сім'ї [15].

Гагаузький весільний ритуал є традиційним в своїй основі. Його структура могла мінятися залежно від соціально-економічних і інших чинників. Так, при насильницькому або фіктивному викраданні нареченої, при шлюбі у формі добровільного відходу нареченої до нареченого, або прімачестве, весільний ритуал спрощувався. З нього випадали ряд обрядових циклів [3, с. 87].

Нові умови сприяли ломці патріархальних пережитків, зміцненню демократичних початків в сім'ї, збільшенню самостійності молоді в шлюбному виборі.

Відсутність відповідних матеріальних умов в сім'ї, низький рівень медичного обслуговування та інші чинники були причиною дуже високої дитячої захворюваності і смертності. З раннього дитинства привчали дітей до праці, учили правилам поведінки в сім'ї, суспільстві, виховували повагу до старших і слухняність. Вступ до шлюбу після досягнення шлюбного віку вирішувався згідно із старшинством [5, с. 234].

Згідно нормам звичаєвого права гагаузів стан жінки і чоловіка в сім'ї є принципово різним. Традиційно взаємовідносини чоловіка та жінки ґрунтувалися на верховенстві патріархальних устоїв. Головою сім'ї вважався найстарший чоловік. Статус чоловіка та жінки в гагаузській сім'ї був визначений правилами поведінки, нормами етикету, котрі закріплювали і висвітлювали підлегле становище жінки на побутовому рівні. Статус голови сім'ї дружина отримувала тільки в тому випадку, якщо її сини були неповнолітніми [5, с. 194]. Жінка в гагаузській культурі починає домінувати під час голоду 1946-1947 рр., бо, залишаючись одна зі всім господарством без підтримки чоловіка, які переважно й не виживали під час голоду, вона починала керувати всіма галузями домашнього господарства, стаючи головою сім'ї, що не притаманно для даної культури.

«Розповідали, що коли в давнину, ще до голоду, коли приходили сватати дівчину, то вимагали в неї викуп (*toprak parası*), то декілька десятин землі. Бувало і так, що дівчина шити, навіть ткати не вміла, але мала багато землі, так їх забирали одразу. Був випадок, коли за дівчину батько не хотів лишню десятину давати, так свати розвернулися та й пішли. Прийшлося наздоганяти, і що ви думаєте, прийняли її, але спершу батько пообіцяв дати землю» [14]. Під час голоду цього взагалі не спостерігається, а після вже зникає як особливість обряду сватання. Як бачимо, обрядовість максимально спрощується. Тим паче, спостерігається вплив радянської влади, яка позакривала церкви, і саме це є вирішальним чинником того, що багато з сімейної обрядовості зникає, не маючи можливості реалізовуватися у житті.

У зв'язку зі скрутним матеріальним становищем сім'я хотіла померлого не за що, та й церква в той час була заборонена.

Збирали в підводи. Сільрада назначала людей на підводах, які збирали померлих. На території кладовища хоронили (скидали) в одну велику яму, присипаючи слоями на декілька шарів.

Кардинальні зміни сталися у поховальному обряді. Немає сенсу говорити про трансформацію обряду, оскільки його практично не існувало. Та й закопувати не завжди було кому.

«До голоду все було та все й добре проходило, а під час голоду нічого такого не було. Священиків не було, всі вони поїхали в Румунію. Ніхто нікого не відспівував. Церква була закрита до 1980-х років. Всі обряди влаштовувалися дідами, які більш менш були освічені. Замість церкви був спортзал. Вінчання влаштовувалися в інших селах та в Олександрівському монастирі (поруч з селом Олександрівка, де теж проживали гагаузи). Дітей хрестили в Валя-Пержей, селі, яке знаходиться на території Молдови, або брали з цього села священика сюди, і проходив обряд тут» [15].

Певною мірою на процес етнічної традиції прямо або побічно впливала держава через посилення системи позаекономічного примусу і фізичної дії. Ряд традицій, що відносяться до області звичаєвого права, значно еволюціонували і в мінімальному ступені змогли зберегти архайчні риси. Значною мірою трансформувалися ті звичаї і традиції, які були безпосередньо пов'язані з соціально-економічними умовами, що мінялися: звичай спадкоємства, весільна обрядовість (форми укладення шлюбу та ін.), типи і структура утворення сім'ї тощо. Зміни, що сталися в області економіки, вплинули на побут, на деякі ціннісні установки, а також на традиційні форми одягу. На збереження народних традицій і на долю деяких звичаїв і обрядів значний вплив зробила церква, традиційний життєвий устрій, компактне проживання в сільській місцевості, громадські начала. Особливу роль в механізмі трансляції традицій грала громадська думка.

Голод 1946-1947 років приніс багато лиха, страху, смертей такому народу, як гагаузи, адже постраждали вони від свого ж місцевого керівництва. Прикро те, що держава забезпечувала прожитковим мінімумом людей, але ніхто ж не знав, що і як твориться усередині села. Події 1946-1947 рр. негативно вплинули на моральний стан суспільства. Цинізм і подвійні стандарти у діях радянського режиму, на жаль, стали орієнтиром для багатьох селян, для яких пограбування, крадіжки, доноси ставали одним з основних засобів виживання.

Джерела та література

1. Шабашов А.В. Гагаузы. — Одесса: Астропринт, 2002. — С. 344-356.
2. Маруневич М.В. Поселения, жилище, усадьба гагаузов Южной Бессарабии XIX — нач. XX века. — К., 1983. — С.64.
3. Курогло С.С. Семейная обрядность гагаузов в XIX — нач. XX в. — Кишинев, 1980 — С. 67.
4. Покровская Л.А. Мусульманские элементы в системе христианской религиозной терминологии гагаузов // Советская этнография. — 1974. — № 1. — С. 142.
5. Квилинкова Е.Н. Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. — Кишинев, 2007. — С.189.
6. Губогло М.Н. Гагаузская антропонимия, как этнографический источник // Советская тюркология. — 1973. — №2. — С.82-84
7. История городов и сел УССР Одесской обл. / глав. ред. коллегии П.Т.Троцько. — К., 1969. — с. 394-395.
8. Маковийчук И.М., Пилявець Ю.Г. Голод на Украине в 1946-1947 годах // Украинский исторический журнал. — 1990. — № 8.
9. Записано автором у Борлак Івана Миколайовича, 1946 р. нар., Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка вул. Курогло, 113
10. Записано автором у Челак Анастасії, Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка.
11. Записано автором у Фотієвої Надії Іванівни, 1929 р. нар., Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка.
12. Записано автором у Міогло Михайла Григоровича, 1939 р. нар., Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка, вул. Леніна.
13. Записано автором у Танасогло Панаса, Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка, вул. Світанок, 124.
14. Записано автором у Тишини Анастасії Панасівни, 1943 р. нар., Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка вул. Курогло, 115.
15. Записано автором у Станчева Дмитра Петровича, 1927 р. нар., Одеська область, Болградський район, с. Дмитрівка, вул. Курогло, 96.

Борлак И. Трансформация в традиционной культуре в годы голода 1946-1947 гг. в селе Дмитровка Болградского района Одесской области.

Статья посвящена трансформации традиционной культуры в годы голода 1946-1947 в селе Дмитровка и деформации традиционного уклада жизнедеятельности гагаузов. Разоблачаются основные

аспекты голода в гагаузской селе. Прослеживаются основные изменения в родильной, свадебной и погребальной обрядности.

Ключевые слова: голод 1946-1947 гг., трансформация, традиционная культура, гагаузы.

Borlak I. Transformation in the traditional culture in the years of hunger 1946-1947 in the village Dmitrovka Bolgrad district of Odessa region.

The article is devoted to transformation of traditional culture in the years of hunger 1946-1947 in the village of Dmitrivka and deformations of the traditional mode of vital functions of Gagauz people. The basic aspects of hunger are disrobed in the Gagauz village. Basic changes are traced in maternity, wedding and burial rites.

Key words: the hunger in 1946-1947, transformation, traditional culture, the Gagauz people.